

La proposta socioeducativa del Grec

Gregori Estarellas Colom

RESUM

La pretensió de l'article és presentar la proposta socioeducativa del Grup d'Educadors de Carrer i Treball amb Menors. Per assolir aquest objectiu, l'escrit s'ha dividit en dues parts, que són les dues cares de la mateixa moneda. D'una banda, es fa una aproximació als subjectes en els quals se centra l'acció de l'entitat. De l'altra, s'intenta descriure la proposta del GREC: una acció educativa basada, fonamentalment, en l'atenció personalitzada dels subjectes amb qui treballam. Es tracta d'una tasca duta a terme amb la implicació i dedicació de molts professionals.

RESUMEN

La pretensión del artículo es presentar la propuesta socioeducativa del Grupo de Educadores de Calle y Trabajo con Menores. Para lograr este objetivo el escrito se desarrolla en dos tiempos. Por una parte, se realiza una aproximación a los sujetos en los que se centra la acción de la entidad. Por otra parte, se intenta describir la propuesta del GREC: una acción educativa basada, fundamentalmente, en la atención personalizada de los sujetos con quien trabajamos. Esta es una tarea llevada a cabo con la implicación y dedicación de muchos profesionales.

El Grup d'Educadors de Carrer i Treball amb Menors (GREC) és una associació sense afany de lucre que treballa en el camp de l'educació no formal des de fa més de vint anys. El seu recorregut és, per tant, significatiu. L'objecte d'aquest article és presentar els elements que configuren la tasca socioeducativa d'aquesta entitat. No pretenem comentar tots els programes i tot el que ha desenvolupat el GREC durant aquests anys. El que volem és presentar la proposta socioeducativa, que és una proposta socioeducativa pastada amb l'ajut de l'experiència compartida amb uns subjectes determinats, duta a terme per un gran nombre de professionals, amb la complicitat de diferents grups i entitats socials i amb el suport d'una bona part de les administracions.

El que segueix és fruit d'una reflexió gens neutral i, segurament, gens objectiva. És una mirada apassionada d'algú que ha treballat durant molts anys en aquesta associació. Amb tot, esperam que la reflexió tingui un cert interès, i un grau de validesa i legitimitat suficient.

Com no pot ser d'altra manera, l'escrit és responsabilitat de qui el signa. Ara bé, tot el que hi trobareu és fruit de les decisions, les accions, les preocupacions, els anhels, els pensaments i les cabòries de molta gent que han fet possible una experiència, una petita història que, com es veurà, té a veure amb subjectes malmesos que aspiren a viure amb més dignitat del que sembla que les condicions socials tenen previst per a ells.

Les fonts per a l'elaboració de l'article, a més de la que representa el bagatge de qui l'ha escrit, són fonamentalment dues: la primera, els documents —projectes, reflexions, recull de les formacions internes, etc— generats per la mateixa associació; la segona, el testimoniatge, el punt de vista d'alguns actors, sobretot professionals, que han tingut influència en la configuració del quefer del GREC.

Per assolir l'objectiu que ens proposam, segurament el més encertat seria contar una història o, millor encara, que els protagonistes (els «usuaris») relatessin allò que els ha estat significatiu de la proposta feta pels professionals del GREC. Com que no estam en condicions de fer-ho, farem el que sabem fer: dividir i classificar. En primer lloc, intentaré presentar el subjecte (millor dit, els subjectes) al voltant dels quals gira l'acció de l'entitat. Ara bé, aquesta «presentació» ja és un primer element configurador de la identitat del GREC. Sí, qui ens dóna identitat són aquells a qui va adreçada la nostra tasca. En farem una primera aproximació, esperam que adient, per entendre les afirmacions que acabam de fer.

En segon lloc, malavejarem per descriure la nostra tasca, la nostra proposta: una acció educativa basada, fonamentalment, en l'atenció personalitzada dels subjectes amb qui treballam. Acció construïda a poc a poc, pastada amb moltes mans, amb la implicació i dedicació de molts professionals.

Parlarem, en primer lloc, d'aquells en qui, durant tots aquets anys, el GREC ha esmerçat els seus esforços. El que segueix no és una presentació per entendre el que vindrà després, no. El subjecte a qui es dirigeix la nostra acció és un element definitori de la tasca socioeducativa del GREC. És una obvietat, però cal recordar-ho, una proposta no s'entén sense aquell que la provoca, la demana o, en algun cas, la rebutja. De la mateixa forma que no té sentit donar respostes sense preguntes, no té gaire sentit fer propostes desconeixent les necessitats, els anhels, les aspiracions d'aquells a qui fem la proposta.

Començarem pel principi. La primera curolla dels primers components de l'associació fou la preocupació i la voluntat de «fer quelcom» pels nins i les nines que es trobaven sols, sense la supervisió d'un adult (pares) o d'una institució (escola), pels carrers i places dels barris de Palma. Ens trobam a la meitat dels anys vuitanta.

Un nombre significatiu d'infants i adolescents es trobaven aleshores, i es troben avui dia, fora dels circuits habituals de socialització (família, escola, etc.). El carrer i el grup d'iguals, i avui dia tot el relacionat amb les xarxes socials que afavoreixen les noves tecnologies, són els àmbits dels seus aprenentatges i experiències vitals.

En termes generals, parlam d'una població que presenta: absentisme escolar; falta de supervisió paterna i materna; dificultats per establir relacions positives; manca de motivacions i expectatives a mitjà i llarg termini; falta de referents adults positius, etc. S'ha de fer esment al fet que aquest sector de població poques vegades expressa demandes als serveis socials.

En una de les últimes prospeccions —treball d'observació de la realitat en què ha d'actuar l'educador de medi obert— d'un professional del Programa de treball en medi obert, hi trobam aquesta caracterització dels infants i joves:

- Manca d'autocontrol, dificultats a l'hora de relacionar-se entre ells, ús de conductes violentes i agressives, poques habilitats de comunicació, baixa autoestima, dificultats per resoldre conflictes de forma adequada, algunes conductes racistes, actes delictius, dificultat per respectar les normes i els límits.

- En l'àmbit de la salut, s'ha detectat un consum de tabac i haixix important.
- En l'entorn familiar, s'ha observat desestructuració familiar, manca de supervisió per part dels adults i poques capacitats per establir normes i límits.
- En l'àmbit escolar, cal destacar: absentisme, fracàs escolar, manca d'interès i motivació cap als estudis, abandó escolar primerenc, expulsions repetides.
- Pel que fa a l'àmbit formatiu i laboral, s'ha observat: manca de formació, manca d'habilitats per a la recerca i el manteniment del treball, desmotivació, poques expectatives de futur, desconeixement de recursos tant del barri com formatius i laborals.

Voldria destacar un detall de l'esmentada prospecció; quan es parla de l'ús dels espais de lleure d'una determinada barriada de Palma, s'arriba a aquesta conclusió: «Això fa que un gran nombre d'al·lots estiguin tota la tarda al carrer.» Cal tenir en compte que el document en qüestió és del 2010. Per tant, els que tingueren la intuïció primera i els professionals d'ara, si més no, coincideixen en una nota característica dels al·lots i les al·lotes que es troben en dificultat social: passen moltes hores al carrer! Vet aquí una de les aportacions dels infants i joves a l'associació: inspirar-li part del nom que la identificarà durant tots aquests anys: Grup d'Educadors de Carrer. Però en aquesta ocasió el nom identifica, és una autèntica declaració de principis: el carrer com a espai educatiu, com a lloc no només on establir contacte amb els infants i adolescents, sinó l'espai per iniciar i dur a terme el procés d'acompanyament. Aquests infants i adolescents passen bona part de la seva vida al carrer, sense supervisió, exposant-se a situacions de risc i iniciar-se en pràctiques que condueixen a una futura exclusió social. Sols a través de professionals que actuen allà on es troben aquests col·lectius serà possible arribar-hi amb intenció normalitzadora. Per mitjà de figures habituals del treball social, és més difícil tenir contacte amb aquest tipus de població, ja que no presenta cap demanda. És per aquest motiu que són necessaris professionals específics. Aquesta és la matriu que permeté a la nostra entitat fer les primeres passes, de la mateixa manera que la intuïció inicial que, segons el meu criteri, hi ha estat present al llarg de tots aquests anys: no podem esperar que l'usuari faci la demanda, ja que a voltes aquesta no es produeix, sinó que hem d'anar a l'àmbit on desenvolupa la seva activitat, la seva vida.

Com es pot veure, la primera intenció fou preventiva; es pretenia prevenir les dificultats, és a dir, intervenir abans que els riscos s'agreugessin i arribessin els problemes a les institucions. Sovint es constata que, generalment, s'intervé massa tard i amb urgència, especialment pel que fa a infants i joves. I sovint la conseqüència és la cronificació de la problemàtica.

L'any 1992, cinc anys després de la primera intuïció, el GREC fa una passa que, d'alguna manera, es desmarca de la intencionalitat preventiva primigènica. I apareix un nou subjecte per atendre: l'adolescent desemparat amb una mesura de protecció. No era infreqüent que alguns dels al·lots amb qui els educadors de carrer havien connectat acabassin en un centre residencial del sistema de protecció de menors. L'experiència de treball era fins aleshores amb infants i adolescents, per tant, tenia una certa lògica afrontar la tasca educativa en un espai nou —el medi residencial institucionalitzat— però amb uns subjectes, adolescents d'entre 14 i 18 anys, prou coneguts. Parlam

d'al·lots amb dificultats de relació, insegurs, amb sentiment de rebuig. Amb una gran necessitat, per tant, de sentir-se acceptats i reconeguts. Amb sentiments confusos de tristesa arran de les seves experiències de soledat i sovint molt danyats i amb un alt grau de sofriment, per tant, amb una gran necessitat de rebre afecte i valoració per part dels educadors i dels iguals, per tal d'omplir els buits familiars i recuperar el caliu familiar. Quant a la família, se senten abandonats, experimenten sentiments ambivalents d'amor/odi, la qual cosa els provoca un fort sentiment de ràbia, dolor, angoixa, frustració i intolerància. I, encara pitjor, moltes vegades viuen l'experiència de ruptura familiar amb un fort sentiment de culpabilitat.

La trajectòria vital repercuteix en la principal ocupació dels adolescents que encara no poden treballar: els estudis. Sovint tenen fracàs escolar, cosa que els provoca una gran frustració i, alhora, desinterès perquè a l'escola se senten ridículs i diferents.

Sis anys després (l'any 1998) iniciem un nou projecte després de diversos temptejos no reeixits. En aquest cas, un projecte molt lògic: la preparació, el suport i el seguiment de l'emancipació de joves en situació de desprotecció, guarda o tutela. Des del centre residencial constatarem que, una vegada acabat el recurs institucional, molts joves que havien estat protegits mitjançant la mesura d'internament es veien abocats a la vida adulta sense que s'hagués produït un procés de transició adequat.

Una vegada assoleixen la majoria d'edat, s'interromp de cop el procés educatiu que s'ha portat a terme al centre (o centres) en què han estat acollits. La pretensió educativa del recurs residencial és, en definitiva, que assoleixin una maduresa personal que els permeti una inserció social normalitzada. No obstant això, l'experiència professional de seguiment d'aquest sector de població ens duia a constatar que una gran majoria d'al·lots i al·lotes, quan arriben a la majoria d'edat, es veuen abocats a la vida adulta sense estar preparats. A més, tenen problemes d'habitatge no resolts; gran dificultat d'inserció sociolaboral (tant per trobar feina, com per mantenir-la); escassa formació; manca de referents adults positius que puguin donar-los suport afectiu i orientació, etc.

El GREC ha dut a terme altres iniciatives adreçades a aquest perfil de població, adolescents en dificultat social en risc d'exclusió: els Programes de garantia social, fa uns quants anys, i, actualment, els Programes d'intervenció socioeducativa (PISE), com ara el taller de neteja de cotxes i el de servei d'àpats. En aquesta línia també s'ha organitzat el taller de cuina. També cal esmentar un programa dut a terme fa tres anys: el Treball nocturn amb colles. Si bé l'acció no arrelà, per raons que ara no tractarem, cal remarcar la coherència del projecte d'atendre determinats subjectes justament en l'àmbit on es troben: grups de joves de barriades de Palma que es troben els vespres al carrer. Parlem d'una població majoritàriament de 18 a 25 anys i que es troba en una situació de risc i exclusió social. Aquest cop, s'afegeix el caràcter de nocturnitat de les trobades al fet que els joves es trobin al carrer. Reduir els factors de risc i augmentar els factors de protecció dels menors i joves en horari nocturn era l'objectiu general del projecte.

L'any 1999 assumírem un programa que no s'adreçava directament a infants i joves només, sinó també a llurs famílies. El coneixem com a Programa d'educadors familiars. Es tracta d'un programa d'intervenció i assistència socioeducativa a domicili, adreçat a famílies amb menors en situació de risc de desemparament, i famílies amb menors en procés de reunificació familiar.

El programa està pensat per a aquelles famílies que es troben en dificultat social i que necessiten reforçar les seves habilitats parentals, per tal que els menors del nucli familiar puguin desenvolupar-se de forma adequada.

Les característiques de la població a la qual s'adreça el projecte són molt diverses, ja que el programa s'adapta i es flexibilitza en funció de les característiques de cada una de les famílies. Amb tot, cal destacar, quant a la tipologia de famílies, que el tipus de família més freqüent és la monoparental (aproximadament el 50% de les famílies ateses) formada pel pare o la mare —habitualment són mares— amb menors a càrrec i sense una parella al domicili amb la qual es comparteixin les càrregues familiars.

De forma general, les famílies ateses es troben sovint en una situació de vulnerabilitat, amb dificultats de tipus psicosocial, en què existeixen indicadors de risc, maltractament i/o negligència dels menors, és a dir, pràctiques parentals inadequades o molt inadequades. Una de les característiques més significatives d'aquestes famílies és la dificultat dels adults que en són responsables per assumir amb responsabilitat i constància la cura dels infants.

Segons quina sigui l'administració amb la qual se signa el conveni d'aquest programa, pot variar una mica el perfil dels usuaris. Així, quan el conveni se signa amb el Servei de Menors, els usuaris són famílies amb infants que han rebut mesures de protecció, que han estat tutelats o no, la qual cosa implica la separació de la família d'origen i que estan en procés de retorn familiar. Altres casos són famílies amb nins i nines en situació de risc greu de desemparament i s'intervé en el mateix nucli familiar per tal d'evitar la institucionalització.

Però en la nostra associació no tot és coherent i lineal. Molt aviat (l'any 1995), començarem a treballar amb un sector de població que no responia al que eren els destinataris típics o primigenis del GREC: infants i adolescents en dificultat social. Ens referim a la gestió d'un servei d'ocupació adreçat a la població en general. Aquest fet produí tensions en el si de l'entitat. No tots els membres estaven d'acord a encetar nous projectes i a modificar els subjectes d'atenció. Els crítics entenien que perillava la identitat de l'associació, identitat, per tant, que no residia en l'acció de l'entitat, sinó en els subjectes que atenia. Val a dir que la intenció inicial dels gestors d'aquell moment era donar resposta als problemes d'inserció laboral del joves amb els quals teníem una relació socioeducativa. No es pretenia, doncs, canviar de subjecte. Es volia que fos una passa més en la nostra proposta, en la línia del que s'ha exposat en el paràgraf anterior. Raons de caràcter administratiu i de finançament del projecte posaren l'entitat en la situació d'haver de prendre la decisió d'atendre un sector de la població que aleshores no coneixíem. L'interval d'edat era molt extens: d'entre 16 i 64 anys. Òbviament parlem de persones aturades, per tant, amb un cert risc d'exclusió.

Una cosa semblant ocorregué quan, després de diverses aproximacions, entràrem a treballar al centre penitenciari. En principi, el plantejament era molt lògic: alguns dels joves amb qui havíem actuat, bé en el programa de medi obert, bé a la llar residencial i en el programa d'emancipació, tenien problemes amb la justícia i, en alguns casos, acabaven passant un temps a la presó. Estar presents en aquest medi tot continuant la tasca encetada era força coherent. Presentàrem un projecte adreçat a joves. Altra cop, raons de caràcter administratiu ens obligaren a ampliar la

franja d'edat i no centrar-nos exclusivament en els més joves del centre penitenciari, sinó també en la població penitenciària general: reclusos/es, exreclusos/es i persones sotmeses a mesures alternatives. Actualment s'atenen homes, dones, i joves situats en diferents centres penitenciaris (Centre Penitenciari de Palma, Centre d'Inserció Social Joaquín Ruiz Giménez-Cortes i Unitat de Mares de Palma). A més de les persones que estan en llibertat condicional, persones que ja han sortit del centre penitenciari però que estan obligades a mantenir un contacte periòdic i a rebre la supervisió dels serveis socials penitenciaris, també s'atenen les persones penades però que, per les seves característiques i per afavorir-ne la reinserció, es decideix que no entrin a presó i que se sotmetin en medi obert a alguna mesura. Aquestes persones també reben el seguiment dels serveis socials penitenciaris.

La població que atenem es troba en una situació de vulnerabilitat i desavantatge objectiu com a conseqüència de la seva condició de penada o expenada i s'enfronta a l'exclusió del mercat de treball ordinari, antecedents penals, limitacions de disponibilitat a règims de semilibertat, perfils professionals amb carències, estigmatització social, etc.

El perfil de població penitenciària presenta generalment una experiència ocupacional i una formació laboral molt minsa caracteritzada per escassa experiència laboral, amb molta inestabilitat i atur de llarga durada; baixa qualificació professional; manca de capacitació per a la recerca de feina (i formació); carències formatives (acadèmiques i laborals); manca d'hàbits formatius i laborals. Tot plegat dificulta enormement el procés d'ocupació.

A aquesta situació, hi hem d'afegir les conseqüències derivades del seu pas per la institució penal i la presència generalitzada de greus problemàtiques afegides: l'efecte de desidentificació (ruptura amb l'exterior que provoca desequilibri, soledat, impotència, desubicació, etc.) i el de la reidentificació amb l'entorn penitenciari, que suposa la desadaptació de la comunitat (a causa dels valors asocials, la pèrdua de responsabilitat i autonomia, la disminució de la seva capacitat de decisió, el canvi d'actituds per defensar-se dins la presó, la desocupació, la idealització de la vida fora del centre, les addiccions, etc.).

Pràcticament la totalitat dels usuaris són persones amb algun tipus de problemàtica sanitària (física i/o psíquica) i un alt percentatge reconeix problemàtiques d'addicció per les quals habitualment ja han passat per experiències de tractament sense èxit. També hi ha un alt percentatge de casos d'alcoholisme i de patologia dual.

Un dels condicionants que marca de forma important el seu futur és la manca de xarxa de suport familiar i social. I a més, un nombre significatiu de casos no té les necessitats bàsiques cobertes a la sortida de presó, per això es troba en situació d'urgència econòmica personal i/o familiar.

Més enllà de totes aquestes característiques personals i col·lectives, podem parlar, en termes generals, d'algunes potencialitats relacionades amb la població diana: la seva motivació per l'ocupació des de la necessitat i el seu valor social, la consciència de les seves dificultats i carències, la disponibilitat cap a processos d'ajuda pràctica, la valoració d'una metodologia de feina individualitzada i integral, l'experiència en situacions límits, etc.

Es tracta de persones que es troben en un procés de retorn cap una vida més normalitzada, que han de superar un elevat nombre d'entrebancs que impossibiliten la seva inserció sociolaboral i desenvolupar tota una sèrie de competències i habilitats bàsiques per a l'ocupació, a la vegada que comencen a afrontar la seva realitat al carrer.

Si bé l'entrada a presó suposa en moltes ocasions un punt d'inflexió per a ells, de decisió de canvi, per a una majoria d'aquest col·lectiu l'estada a presó també representa l'agreujament d'una situació prèvia plena de dificultats.

Al cap d'uns quants anys de pràctica professional al centre penitenciari, el GREC pren una decisió curiosa que, segons el meu criteri, mostra el tarannà d'aquesta associació pel que fa a l'elecció dels seus destinataris. Decideix iniciar un programa de rehabilitació psicosocial i inserció social de reclusos amb malalties mentals cròniques. Després d'anys d'intervenció al centre penitenciari, com dèiem, entre les diferents possibilitats i necessitats, s'escull una via d'intervenció gens fàcil i poc agraïda, tot i que força coherent amb la trajectòria de l'entitat. Aquest projecte pretén atendre les persones recluses que pateixen un trastorn mental crònic, oferint-los acompanyament i suport en les dificultats específiques provocades per la seva situació de reclusió i la malaltia mental crònica, amb l'objectiu de millorar la seva qualitat de vida, tant durant la seva estada a la presó, com en el seu posterior procés d'inserció social. Aquest projecte està dirigit a homes i dones que compleixen condemna al Centre Penitenciari de Palma i que pateixen una malaltia mental crònica, amb independència del fet que existeixi un diagnòstic psiquiàtric previ.

Aquesta situació de malaltia mental afegeix unes necessitats específiques a les habituals de la població reclusa, i en dificulta encara més l'estada a la presó i, sobretot, el procés d'inserció social, laboral i familiar.

Per acabar aquest recorregut entorn dels subjectes objecte de l'atenció del GREC, ens manca el rostre de la dona, encara que ja és present en els diferents programes, i ja n'hem fet una lleugera insinuació quan hem parlat del programa d'educadors familiars quant a dones soles amb càrregues familiars. Però hi ha dos programes de l'entitat amb rostres únicament femenins. Ens referim, d'una banda, a un programa dut a terme fa anys i ja tancat, el Programa d'autocupació de dones: una empresa d'artesanía tèxtil, pensat per a dones amb risc d'exclusió, i de l'altra, a un de més recent, el Programa d'intervenció socioeducativa en la unitat de mares del centre penitenciari.

El primer programa tenia com a població diana les dones de la comarca de la Mancomunitat des Raiguer, majors de 16 anys, en atur o amb treball precari. S'emmarcava en l'acció més general que el GREC duia a terme en aquesta comarca de Mallorca. Val a dir que aquest programa fou un dels detonants de la polèmica que se suscità en la segona meitat dels anys noranta sobre la possibilitat que el GREC estigués perdent la seva identitat inicial. Per a alguns, el fet de centrar exclusivament l'acció en les dones de la Mancomunitat des Raiguer no responia a la naturalesa de la nostra associació, pensada bàsicament per al treball amb infants.

Arran de la creació de la primera unitat externa de mares d'Espanya a Mallorca i, atesa l'experiència de la nostra entitat, tant amb programes socioeducatius amb famílies en què hi ha

menors en risc, com amb projectes dirigits a la població penitenciària, es decideix engegar el segon programa esmentat, que té la dona com a principal subjecte, si bé parlem de dones que tenen el seu fill amb elles.

L'acció va dirigida a les dones que es troben complint condemna a la Unitat Externa de Mares de Mallorca, amb la intenció de reforçar les seves habilitats maternals i personals, per tal que els menors que tenen al seu càrrec puguin desenvolupar-se de forma adequada. Per tant, l'objectiu del programa és doble; d'una banda, es pretén millorar la qualitat de vida i el desenvolupament integral dels menors i, de l'altra, donar suport a les internes en la millora de les seves capacitats parentals i en el seu procés d'inserció social.

Les dificultats, o els factors de risc, d'aquests menors i de les seves mares, a més de les derivades de la condemna que estan complint i de les conseqüències i els efectes de l'ingrés a la presó, poden ser moltes i molt diverses. Les seves problemàtiques poden estar relacionades amb la salut, les dificultats econòmiques, la baixa qualificació formativa i laboral de les mares i, per aquesta raó, amb les dificultats d'inserció laboral, la falta de suport social i/o familiar. Parlem de dones amb escasses capacitats parentals perquè tenen hàbits d'alimentació i higiene inadequats, sobreprotegeixen els menors, tenen una manca de normes i límits, utilitzen l'ús del càstig físic amb els menors, etc.

Fins aquí la caracterització del subjecte a qui s'adreça l'acció socioeducativa del GREC. S'atén, per tant, un subjecte malmès, que arrossega una història de sofriment que li és una llosa, amb greus dificultats per assolir allò tan imprecís que anomenam vida normalitzada. A voltes ens assalta l'interrogant: és pertinent designar com a subjectes els qui estan sotmesos a restriccions tan importants que sovint no poden pensar en altra cosa que sobreviure? Quan vèiem les nafres i seqüeles dels infants maltractats o que havien sofert abusos sexuals; quan la persona amb problemes de salut mental es troba de cara la paret a l'hora de sortir del centre penitenciari perquè no té cap tipus de suport fora de l'establiment penitenciari... ens rosega la incertesa sobre la pertinència, plausibilitat i eficàcia de la tasca socioeducativa que portam entre mans. Per què ens entestam a intervenir en l'educació d'aquets subjectes en què no sempre està garantit un procés educatiu reeixit? Sens dubte, aquesta pregunta es pot respondre de diverses maneres. El meu parer és que fem el que fem, i ens hem dedicat als subjectes que hem caracteritzat i no a uns altres, perquè ens mou un impuls ètic motivat per l'espant davant situacions insuportables de vulnerabilitat i de manca de futur. En definitiva, és una reacció davant situacions d'injustícia. Una reacció de profunda indignació per la «sort» que ha tocat a molts. És inicialment un impuls molt somàtic, que, de mica en mica, s'estructura i s'organitza per donar una resposta al més raonable possible en un determinat context, que té com a resultat l'organització que anomenam GREC. Aquest impuls no es dona només en el moment inicial, sinó que recorre tota l'estructura i, d'alguna forma, impregna aquells que en formam part. Com he dit, altres conjectures són possibles. Aquesta és la que a hores d'ara em sembla més pertinent.

Hem fet un recorregut, més o menys exhaustiu, pels subjectes que configuren bona part de la identitat de la nostra organització. Sens dubte, el GREC no s'entén sense els infants i adolescents i tots els altres rostres que hem mirat de descriure. El GREC és el que aquests subjectes han fet que sigui. El quefer d'aquest col·lectiu al llarg del camí recorregut durant vint-i-tres anys se centra a observar, entendre, conèixer, acompanyar, seguir... els nins i les nines, els i les adolescents, les mares

soles, les persones privades de llibertat, etc., tocats d'allò que en deim dificultat social, malavejant per trobar elements per fer-los forts a la vulnerabilitat social i preocupats perquè no caiguin en l'exclusió social o se n'alliberin.

I què fem perquè el que acabam de dir no sigui simplement un bon propòsit? Quina és la proposta? Altra cop aquí escauria contar una història, la història de la nostra tasca amb els diferents subjectes en l'educació dels quals hem intervingut, o, si més no, explicar el desplegament de cada un dels programes que hem dut a terme. Per raons òbvies no és el que estam en condicions de fer aquí. Procurarem fer un exercici acurat de síntesi per tal d'intentar transmetre allò que és la proposta del GREC. És una mica agosarat voler resumir de forma breu el que s'ha fet durant un temps significatiu, amb tants de subjectes diversos, i el que ha fet un gran nombre de professionals. Fins i tot, pot ser que sigui massa pretensions voler resumir un gran volum d'experiència i treball professional de forma succinta. Bé, de tota manera, ho intentarem.

I, per començar, una formulació breu: la nostra proposta consisteix en una atenció personalitzada per facilitar un espai de llibertat als subjectes en l'educació dels quals intervenim, un espai que possibiliti decidir a la persona (autonomia), inserir-se socialment, i gaudir al màxim possible de les oportunitats que la vida ofereix.

Els programes, com no pot ser d'altra manera, són diferents segons quin sigui el subjecte a qui s'adrecen, i segons quina sigui la naturalesa dels objectius que es pretenen assolir. Hi ha un tret que trobam en tots i cada un del programes del GREC: *l'observació inicial*. Aquest fet, d'altra banda, molt comú en la majoria de programes de caire social, mostra una intencionalitat clara: no podem fer res sense conèixer aquell o aquells a qui va dirigida la nostra acció. La proposta s'ha d'adequar o ha de respondre a la necessitat d'aquells que són objecte de la nostra tasca.

En la majoria de projectes del GREC, el període d'observació està força delimitat i se n'han fixat les dates. A més, l'observació no s'entén com una actitud i una pràctica que va més enllà dels primers mesos, sinó que impregna tot el procés d'intervenció. De fet, entenem l'anàlisi com un procés continu i constant. A mesura que es va avançant en la intervenció, es detecten nous objectius a treballar i noves formes d'intervenció, fruit de la mateixa relació educativa establerta amb els subjectes. És important tenir en compte que l'observació és un procés intencional i actiu i, per tant, cal tenir-hi predisposició quan intervenim.

A l'hora de fer el diagnòstic, és a dir, de plasmar el resultat de l'observació realitzada, és important tenir en compte, no només les necessitats i dificultats, sinó també les potencialitats que presenta el subjecte i que són part important a l'hora d'aplicar el Projecte educatiu individual.

Un aspecte que cal tenir en compte és el component de subjectivitat de l'observació. La preocupació sobre aquesta qüestió ha estat objecte de formació i debat en el si de la nostra entitat. La perspectiva, la mirada sempre és la de l'educador, per tant, és subjectiva. Aquest fet és una realitat que no es pot defugir, la qual cosa ens obliga a la prudència i el rigor. Malgrat que sigui indefugible una certa arbitrarietat, en els programes es disposa no només d'eines, sinó també d'espais que permeten corregir, en part, les distorsions. A més, el fet de compartir les observacions amb altres

professionals que fan feina amb el mateix subjecte (xarxa) també permet calibrar millor els diversos punts de vista. Així i tot, és important que l'educador tingui consciència del fet que la seva mirada (per tant, també allò que en resulta) sempre serà subjectiva.

L'observació és una pràctica que té una certa complexitat; sovint es dona per fet que qualsevol professional sap observar, fins i tot aquells que duen poc temps de pràctica en el treball. Evidentment, tots els programes disposen d'instruments i espais per facilitar aquest procés, però no sempre es para prou esment en les dificultats d'un educador novell a l'hora de fer una observació inicial.

En l'observació és important afinar bé el grau de profunditat, és a dir, una observació superficial i estereotipada (parlar d'al·lots conflictius, delinqüents, famílies multiproblemàtiques...) no facilita establir línies de feina i objectius realistes i assolibles. D'altra banda, una observació que es pretén que sigui molt profunda i acurada, més enllà de les pròpies competències professionals, en el nostre cas, dels educadors, no és positiva i sovint ens paralitza. Trobar el punt just és part del saber fer professional.

Un moment significatiu de l'observació és la comunicació d'aquesta observació. L'informe és la fórmula habitual per comunicar l'observació. És, per tant, un segon acte molt important que permet materialitzar l'esforç que hem fet com a observadors. En aquest sentit, cal tenir en compte a qui va dirigit l'informe, ja que això determinarà la informació que s'ha de donar. És important comunicar la informació justa, la que necessita el receptor per entendre la demanda o l'objectiu a què respon l'informe.

Òbviament una anàlisi inicial no té sentit en ella mateixa. És el començament d'un procés educatiu. El procés es produeix en el marc d'una relació que coneixem com a *relació educativa*. Establir un lligam adequat amb el subjecte que s'atén és una finalitat perseguida per tots els professionals en el seu quefer com a educadors. Es treballa des d'aquesta relació determinada, és una de les eines principals de l'educador, i els objectius seran assolibles segons quina sigui la qualitat del vincle que s'estableixi.

Però, de que parlam? És quelcom clar i distint? Intentarem fer-hi una aproximació, ja que bona part de la proposta de la nostra organització es fa més palesa si s'entén el nexa que s'estableix entre el professional i el subjecte que s'atén.

En la nostra associació hi ha una llarga trajectòria d'establiment de relacions amb subjectes, com hem vist més amunt, molt diversos. Tota relació és singular i té sentit en ella mateixa. Però aquí hem de parlar de forma general. Precisament reflexionant sobre aquesta pràctica professional en espais de formació, hem arribat a un cert consens, provisional i revisable, sobre el que entenem i el que caracteritza això que anomenam relació educativa. En farem cinc cèntims perquè, com ja hem dit, és part substancial de la proposta de la nostra organització.

La relació humana és essencial en la vida. La comunicació, el vincle amb els altres ens constitueix com a persones, fins al punt que som el que els altres retornen de nosaltres mateixos. Tota relació es produeix i es nodreix en un determinat context social. Més encara, els lligams entre subjectes i grups humans estan amarats dels conflictes i les conquestes socials, les propostes culturals i la situació econòmica d'una determinada època. La base material d'una relació

educativa és la relació humana com a tal, que, insistim, es produeix i es comprèn dintre d'un determinat context sociocultural.

Un component fonamental de la relació educativa és la intencionalitat; ens relacionam perquè tenim una intenció, una finalitat clara: observar, escoltar, acompanyar per ajudar a trobar el propi lloc davant un mateix i en l'entorn del subjecte amb què actuam. S'estableix un determinat tipus de lligam: una relació d'ajuda. Incidirem en l'altre en la mesura que ens ho permeti. La nostra voluntat és ser significatiu per tal que l'altre pugui viure una vida significativa. I només un serà significatiu en la mesura que el destinatari percebi l'educador com un autèntic suport, i no com un substitut, en el camí d'afrontar tots els entrebancs que impedeixen viure una vida amb sentit.

El contingut de la relació té unes determinades característiques: la comunicació es basa en la confiança; hi ha respecte mutu; en la interacció l'educador es converteix en referent positiu; el subjecte és el protagonista del procés educatiu; la relació és lliure, no imposada.

Aquest lligam asimètric que s'estableix, perquè sigui positiu i de qualitat, requereix una sèrie d'actituds per part de l'educador: autoritat moral; claredat, concreció, coherència i fermesa; respecte pel protagonisme del subjecte; capacitat d'observació, d'obertura a la realitat; capacitat de donar suport i proximitat; disponibilitat; estimació; capacitat d'establir un vincle; implicació en la feina; voluntat d'aprendre i saber escoltar, amb una escolta activa; paciència, no precipitar el judici i fer-ne els menys possibles; humilitat, un professional ni ho sap tot, ni és un gran expert, ni encara menys ho pot fer tot. Si bé l'actuació d'un professional requereix una gran dosi d'implicació i molt sovint actuam en situacions molt crítiques per als subjectes, no es pot oblidar que la incidència és limitada, s'actua en un moment puntual, més o menys llarg de la biografia d'una persona, i llavors es desapareix.

Òbviament s'han d'evitar aquelles actituds que no afavoreixen una relació adequada: massa o poca empatia (excés o defecte); no saber marcar límits; manca de claredat i/o coherència: no tenir clars els criteris d'intervenció; mostrar inseguretats a l'hora de prendre decisions; no reflexionar sobre la pròpia pràctica professional, etc.

Tota relació educativa es produeix amb referència a uns determinats condicionants. No parar esment o defugir els condicionants pot limitar i fer malbé la tasca educativa encomanada. La relació sempre es dona en un marc educatiu concret, que implica una estratègia de feina: uns objectius i un estil o manera de fer.

Per tal que el lligam sigui l'adequat s'han de tenir en compte els subjectes amb qui s'estableix la relació, el seu moment personal, i el context en el qual es produeix la relació. Això que és fàcil de dir implica, per part de l'educador, un exercici constant de respecte al ritme de l'altre i estar molt atent a què dona valor i què prioritza malgrat que com a professionals discrepem. Hem de partir de la realitat de l'altre, no de com pensam que hauria de ser.

Sabem que el millor context és el «natural», el propi del subjecte: família, barri, etc. A vegades, s'ha de treballar des d'un context institucional. No sempre es pot triar, i serà en aquest context «advers» en què necessàriament s'ha d'establir la relació educativa.

Aquesta relació és força singular, té un cert component instrumental: s'estableix un lligam, amb una finalitat clara, amb un determinat subjecte que viu una situació de dificultat social que es vol abordar. Sense uns objectius clars i coneguts, l'esmentada relació no es pot donar. Òbviament aquests s'ajustaran a cada subjecte i seran diferents segons quina sigui la necessitat i situació que es pretenguin abordar. De forma general, podem afirmar que els esforços van encaminats al fet que els subjectes amb els quals treballam aprenguin a viure, prenguin consciència de la pròpia realitat, i des d'aquesta, es relacionin amb els altres i amb l'entorn de la forma més adequada possible; que arran d'aquesta experiència, tinguin ocasió de descobrir les pròpies potencialitats, per tal d'encarar de forma positiva el propi futur. Dit de forma breu, la llibertat del subjecte es considera la condició de possibilitat de la tasca educativa i, alhora, la meta de la relació educativa. En definitiva, es vol que el subjecte es pugui realitzar com a tal.

I a partir de les bases exposades, quina és la tasca professional en què centra el seu quefer l'educador? Podem dir que té una funció subsidiària, d'acompanyament del subjecte, de seguiment i suport del seu procés.

El terme *acompanyament* és un concepte flexible, dinàmic. Depèn de qui acompanyam, dels objectius, del context, etc.

L'acompanyament no és mai un moment puntual; s'acompanya durant tot el procés i la persona de forma integral.

Acompanyar és estar al costat, que l'altre senti que l'acompanyam, estar disponible, tenir una actitud d'escolta activa, anar al costat de l'altre o fer costat a l'altre per tal que no vagi perdut, o perquè trobi el camí. Que no vagin sols en el seu procés, per tal que un dia puguin anar sols (puguin ser autònoms). Dit amb altres paraules: acompanyam per tal que no tinguin necessitat de ser acompanyats. Acompanyar, doncs, sense suplir l'altre. Acompanyar és donar suport i responsabilitzar.

L'educador és el que dóna suport a l'evolució positiva de l'acompanyat. Per donar aquest suport, l'educador utilitzarà totes les mediacions objectives que ofereix la realitat: mediacions familiars, escolars, del barri, esportives, lúdiques, etc.

S'acompanya a través de la pròpia personalitat de l'educador, del propi bagatge (virtuts i manies) i biografia. Amb tot, s'ha de procurar no establir els objectius en la mesura del professional, sinó en la mesura dels destinataris, sempre en clau de procés.

Per acabar, volem esmentar una qüestió clau per tal d'establir una bona relació educativa, ens referim al que s'anomena *distància òptima*.

Val a dir que és una qüestió llenegadissa, difícil d'abordar, i sempre sol produir una certa inquietud. No és fàcil establir el ventall conceptual del que anomenam distància òptima, no és un concepte bo de definir. S'ha d'abordar per aproximació. La «distància» en aquest cas no és llunyania, fredor o manca d'implicació (tot i que un excés d'implicació pot contaminar la relació educativa i fer-nos perdre l'anàlisi crítica).

Un procés educatiu serà reeixit en la mesura que l'educador se situï de forma adequada i en el lloc just: ni massa a prop ni massa enfora del subjecte. El procés l'ha de portar a terme el subjecte, l'educador ha d'estar atent als entrebancs que surtin al camí, però no pot estalviar-li les dificultats.

La distància òptima, doncs, és la que correspon al rol professional que exercim: parlem de tasca educativa, no d'una altra cosa. S'ha de tenir clar que aquesta no és una tasca voluntarista, ni messiànica, ni tampoc benefactora. La modulació de la relació és una tasca que pertoca al professional, és aquest qui ha de controlar el procés.

Cal tenir en compte que la distància òptima no és quelcom establert i que s'assoleix pacíficament una vegada per sempre. S'ha de vigilar constantment, per això, cal mobilitzar aquells elements que ajuden a estar atents per tal que el professional se situï correctament en relació amb la necessitat de l'altre. L'educador ha de tenir eines i espais que facilitin una reflexió (ha de prendre distància) sobre la mateixa pràctica educativa: els companys, els espais de regulació, la xarxa de professionals i, també, la manera com es fa la feina, si és un treball planificat i avaluat o no, etc. Tot plegat permetrà que el procés educatiu sigui al més adequat possible a les necessitats i potencialitats de l'usuari.

I aquí cal esmentar un instrument clau, usat en pràcticament tots els programes del GREC, que permet modular la distància òptima. Ens referim al Projecte educatiu individual. És una eina que permet recollir l'observació inicial i el seguiment habitual, la qual cosa permet calibrar el procés que es fa. En el PEI es consignaran els objectius a assolir, i allò que es farà per assolir-los. També es pot recollir l'evolució que fa l'usuari en altres àmbits: l'escola, la feina, etc. L'ús d'aquest instrument demana aturar-se, analitzar i reflexionar. També exigeix contrastar els criteris amb altres professionals, en definitiva, prendre distància per tal de poder oferir el suport adequat i necessari en el moment del procés en què es troba el subjecte que atenem.

Això és el que volíem dir. Òbviament només hem fet una petita aproximació a la tasca socioeducativa del GREC. El contingut material d'aquesta tasca pràcticament no l'hem tocat. Preteníem aportar elements configuradors del quefer de l'entitat. S'ha de notar que parlar dels elements configuradors de cap manera no vol dir que aquests es tinguin de manera exclusiva. Altres grups i entitats s'adrecen als mateixos subjectes que atén el GREC. I també altres tenen una posició socioeducativa no enfora dels plantejaments de la nostra entitat. Ni ho hem dit tot, ni el que hem afirmat és exclusiu de la nostra entitat. Ara bé, segons el meu parer, sense els elements descrits, el GREC seria una cosa diferent del que ara és, són elements configuradors de la tasca socioeducativa d'aquesta entitat.